

CZU: 343.35

UNELE CONTROVERSE PRIVIND ANGAJAREA RĂSPUNDERII PENALE
PENTRU INFRAȚIUNEA DE ÎMBOGĂȚIRE ILICITĂSOME CONTROVERSIES REGARDING THE EMPLOYMENT OF CRIMINAL
LIABILITY FOR THE CRIME OF ILLEGAL ENRICHMENT

Veaceslav URSU,

doctor în drept, conferențiar universitar,
decan al Facultății Drept, Ordine Publică și Securitate Civilă
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID: 0000-0002-0696-4391

Victor NEDELICIUC,

doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID: 0009-0003-0957-9733

Rezumat

„Justiția înseamnă a face ceea ce este corect, chiar dacă întreaga lume se opune”, afirmația dată îi aparține lui George Bernard Shaw, care se regăsește în lucrarea sa „Man and Superman”, publicată în 1903. În această lumină, articolul nostru se concentrează asupra răspunderii penale pentru infracțiunea de îmbogățire ilicită în Republica Moldova, explorând aspecte importante legate de definiția și sancțiunile aplicabile.

Prin intermediul acestui articol, ne propunem să oferim o analiză detaliată a aspectelor legale și practice ale acestei infracțiuni, încercând să abordăm subiectul din mai multe unghiuri, pornind de la istoricul său și terminând cu problemele actuale și soluțiile propuse.

Articolul descrie infracțiunea de îmbogățire ilicită în Republica Moldova, care a fost introdusă în Codul penal în 2013 și este inspirată de Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției. Aceasta incriminează deținerea de bunuri în valoare mare în raport cu veniturile obținute, iar pedepsele variază în funcție de gravitatea infracțiunii. Cu toate acestea, există critici și probleme legate de aplicarea acestei legi, inclusiv conflicte cu principii constituționale și dificultăți în stabilirea caracterului ilicit al averii. Articolul subliniază necesitatea revizuirii normelor relevante pentru a asigura eficiența și compatibilitatea cu sistemul de drept național.

Cuvinte-cheie: îmbogățire ilicită, deținerea bunurilor obținute ilicit, depășire substanțială, mijloace dobândite, bunuri.

Summary

„Justice is doing what is right, even if the whole world opposes”, the given statement belongs to George Bernard Shaw, which is found in his work “Man and Superman”, published in 1903. In this light, our article focuses on criminal liability for the crime of illicit enrichment in the Republic of Moldova, exploring important aspects related to the definition and applicable sanctions.

Through this article, we aim to provide a detailed analysis of the legal and practical aspects of this crime, trying to approach the subject from several angles, starting from its history and ending with current problems and proposed solutions. The article discusses the offense of illicit enrichment in the Republic of Moldova, which was introduced into the penal code in 2013 and is inspired by the United Nations Convention against Corruption. It criminalizes the possession of assets of significant value in relation to one’s income, and the penalties vary depending on the gravity of the offense. However, there are criticisms and issues regarding the implementation of this law, including conflicts with constitutional principles and difficulties in establishing the illicit nature of wealth. The article emphasizes the need to revise the relevant norms to ensure effectiveness and compatibility with the national legal system.

Keywords: illicit enrichment, possession of ill-gotten goods, substantial excess, acquired means, goods.

Introducere. Având drept surse de inspirație un șir de acte normative internaționale, care

au recomandat incriminarea faptei de *îmbogățire ilicită*, și recunoscând activitatea respectivă ca infracțiune, prin Convenția inter-americană împotriva corupției (adoptată de Organizația Statelor Americane la Caracas (Venezuela) la 29.03.1996 (în vigoare din 06.03.1997)), Convenția Uniunii Africane (adoptată la Maputo (Mozambic) la 11.07.2003 (în vigoare din 05.08.2006) și Convenția ONU împotriva corupției (adoptată de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite la New York la 31.10.2003 (în vigoare din 14.12.2005)), la 23.12.2013 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 326 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [1]; astfel, conform acestei legi, Codul penal a fost completat cu articolul 330², denumit ca „*Îmbogățirea ilicită*”.

Astfel, la nivel internațional, Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției (Convenția) este singurul instrument ce comportă un caracter universal.

Către 18 noiembrie 2021 Convenția era semnată de 189 de state, printre care și Republica Moldova, care a semnat Convenția la 28 septembrie 2004, ratificând-o prin Legea nr. 158/2007.

Convenția [2] constituie cel mai important tratat internațional anticorupție, având o acoperire globală, dar și un caracter cuprinzător al aspectelor reglementate, care conține prevederi referitoare la cinci domenii esențiale: măsurile de prevenire a corupției; incriminarea unor acte de corupție; cooperarea internațională; recuperarea de bunuri; asistența tehnico-juridică.

Asumându-și obligațiile pozitive și negative rezultate din conținutul Convenției, Republica Moldova a întreprins un șir de măsuri și acțiuni în vederea implementării prevederilor acesteia, printre care și cele de ordin legislativ, raliind prevederile dreptului său intern, inclusiv dreptul penal, la prevederile internaționale. Argumentul autorilor care au propus instituirea răspunderii penale și a pedepsei penale pentru îmbogățirea ilicită a fost preluat din înseși prevederile Convenției care la art. 20 încurajează statele părți să incrimineze fapta de îmbogățire ilicită, lăsând chestiunea dată la discreția legislatorilor naționali și venind cu interpretarea noțiunii analizate. Astfel, conform articolului invocat (20) „*Sub rezerva Constituției sale și a principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, fiecare stat-parte are în vedere să adopte măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infracțiune, în cazul în care actele au fost săvârșite cu intenție, îmbogățirii ilicite, adică o mărire substanțială a patrimoniului unui agent public pe care acesta n-o poate justifica rezonabil în raport cu veniturile sale legitime*” [3]. În plus, autorii au convins legiuitorul prin faptul că mai multe state semnatare au incriminat îmbogățirea ilicită în legislațiile sale, atât cele din America Latină, cât și din Asia sau Europa.

Incriminarea faptei de îmbogățire ilicită este menită, printre altele, să promoveze și să eficientizeze, implicit intensificând lupta cu manifestările de corupție și, nu în ultimul rând, să recupereze sursele/activele delapidate de către corupții „mari”. Recunoscând intențiile nobile ale autorităților naționale, în același timp considerăm că norma de la art. 330² Cod penal al RM nu este lipsită de anumite neajunsuri/imperfecțiuni ce contravin regulilor tehnicii legislative, dar și obiceiurilor normative, despre care vom discuta în cele ce urmează.

Conținut de bază. Astfel, în art.330² al Codului penal al Republicii Moldova [3], sub denumirea de „îmbogățire ilicită” sunt reunite două variante-tip de infracțiuni. Prima variantă-tip, specificată la alin. (1) art. 330² CP, constă în deținerea de către o persoană cu funcție de răspundere sau de către o persoană publică, personal sau prin intermediul unor terți, a bunurilor în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite și s-a constatat, în baza probelor, că acestea nu aveau cum să fie obținute licit.

Respectiv, cea de a doua variantă-tip de infracțiune, prevăzută de alin. (2) art. 330² Cod penal, se exprimă în deținerea de către o persoană cu funcție de demnitate publică, personal sau prin terți, a bunurilor în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite și s-a constatat în baza investigațiilor, că acestea nu erau cu putință să fie obținute licit. În primul și al doilea caz pedepsele prevăzute diferă, prima variantă-tip fiind o infracțiune gravă, iar a doua variantă-tip fiind considerată ca o infracțiune deosebit de gravă.

Este important de remarcat că, în sensul art. 123 din Codul penal, subiecți ai infracțiunii pot

constitui:

– persoană cu funcție de răspundere, și anume persoana căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat sau administrație publică locală ori într-o subdiviziune a lor, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin stipularea legii, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice;

– persoană publică care este funcționarul public, inclusiv funcționarul public cu statut special (colaboratorul serviciului diplomatic, al serviciului vamal, al organelor apărării, securității naționale și ordinii publice, altă persoană care deține grade speciale sau militare), angajatul autorităților publice autonome sau de reglementare, al întreprinderilor de stat sau municipale, al altor persoane juridice de drept public angajatul din cabinetul persoanelor cu funcții de demnitate publică; persoana autorizată sau investită de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public;

– persoană cu funcție de demnitate publică, și anume persoana al cărei mod de numire sau de alegere este reglementat de Constituția Republicii Moldova sau care este investită în funcție, prin numire sau prin alegere, de către Parlament, președintele Republicii Moldova sau Guvern, altă persoană cu funcție de demnitate publică stabilită prin lege, precum și persoana căreia persoana cu funcție de demnitate publică i-a delegat împuternicirile sale.

Este de menționat că din momentul incriminării, Republica Moldova nu a obținut mari succese în urmărirea penală pe asemenea cazuri, având în vedere mai multe discrepanțe legislative care îngreunează stabilirea răspunderii penale pentru infracțiunea dată.

În ceea ce privește aplicarea articolului 330² din Codul penal, există unele rezerve generate de critici din perspectiva compatibilității cu sistemul de drept național. Atât din punct de vedere teoretic, cât și în practică, se pune la îndoială concordanța prevederilor cu mai multe principii constituționale și procesual-penale. Un argument frecvent adus în discuție este neconformitatea componentei infracțiunii cu principiul prezumției caracterului licit al dobândirii proprietății, așa cum este stipulat la articolul 46 alineatul (3) din Constituția Republicii Moldova.

Prin urmare, conform alin. (3) al art. 46 din Constituție, „*Averea dobândită licit nu poate fi confiscată. Caracterul licit al dobândirii se prezumă*”.

După cum rezultă din dispoziția art. 330² Cod penal, răspunderea penală a subiectului survine doar în cazul când acesta din urmă deține bunuri:

1. Valoarea cărora depășește substanțial mijloacele dobândite;
2. Constatarea că bunurile nu aveau cum să fie obținute licit (altfel spus, bunurile deținute sunt obținute ilegal).

Prin urmare, organele competente trebuie să stabilească toate bunurile pe care subiectul le-a obținut din surse legale (proveniența bunurilor este legală: de exemplu, au fost obținute din salariu, alte activități legitime – activitate de antreprenor, donații, moștenire, câștig la loto, etc. Legislația în vigoare prevede o multitudine de surse legale de obținere a bunurilor), cât și cele pe care acesta le-a dobândit ilicit, de exemplu, prin comiterea actelor de corupție (dar nu este neapărat ca faptele comise de către subiect să fie de caracter penal); esențial este ca sursa de proveniență a bunurilor trebuie să fie ilegală, de exemplu, rezultate din comiterea contravențiilor sau altor fapte ilicite.

O altă problemă este determinarea caracterului substanțial al bunurilor ilicite deținute în raport cu cele dobândite legal.

În privința angajării răspunderii pentru infracțiunea de îmbogățire ilicită, Curtea Constituțională a dezvoltat o jurisprudență extinsă în ceea ce privește aceste dispoziții, în special cele prevăzute la alin. (3). Chiar dacă nu au fost declarate neconstituționale, constatările făcute de Curtea Constituțională le fac practic inaplicabile și fără nicio utilitate.

Astfel, în Hotărârea nr. 6/2015, Curtea constituțională a statuat:

„108. [...] *Potrivit reglementărilor vizate, nu doar discrepanța dintre valoarea averii și mijloacele dobândite legal duce la condamnarea funcționarului public. Textul „a fost stabilit în baza probelor că aceste bunuri nu ar fi putut fi obținute în mod legal” indică asupra faptului că sunt necesare dovezi suplimentare, prezentate în modul stabilit de lege de către autoritățile statului, care urmează să demonstreze caracterul ilicit al averii” [5].*

În argumentare, Curtea Constituțională își reiterează jurisprudența anterioară, în special Hotărârea nr. 21/2011, prin care s-a consolidat, în sistemul constituțional național, principiul universal al prezumției licității averii:

„23. *Această prezumție, asigurând securitatea juridică și legalitatea proprietății persoanei, presupune responsabilitatea statului, în special a procurorului, de a prezenta probe care ar demonstrează că proprietatea a fost dobândită ilegal. 24. Această prezumție se întemeiază pe principiul general potrivit căruia orice act sau fapt juridic este prezumat licit până la proba contrarie, impunând, în ceea ce privește averea unei persoane, ca dobândirea ilicită a acesteia să fie dovedită. Prezumția constituțională atribuie sarcina probei exclusiv organelor statului” [6].*

Cu referire la hotărârile Curții Constituționale, se poate spune că o persoană poate fi trasă la răspundere pentru îmbogățire ilicită numai în cazul în care se dovedește că bunurile în cauză sunt de proveniență ilicită, prin probarea unei fapte infracționale cum ar fi corupția pasivă. Prin urmare, incriminarea îmbogățirii ilicite nu are sens în absența unei astfel de probe. Normele din art. 330² din Codul penal ar putea compromite eforturile de urmărire penală în astfel de cazuri, impunând necesitatea unei revizuirii fundamentale a tuturor normelor relevante, inclusiv cele constituționale, penale și procesual-penale.

Nu doar schimbările la nivel constituțional sunt esențiale, ci și îmbunătățirile aduse articolului 330² din Codul penal. În continuare, vom menționa doar câteva din problemele legate de componența infracțiunii, care au fost identificate atât de specialiști în domeniu, cât și de practicieni.

Odată ce, pentru angajarea răspunderii pentru îmbogățire ilicită, se impune probarea faptei generatoare de bunuri ilicite, infracțiunea de îmbogățire ilicită nu poate fi tratată distinct. Pornind de la redacția actuală a art. 330² din Codul penal, „deținerea bunurilor” nu reprezintă altceva decât scopul urmărit prin infracțiunile generatoare de bunuri ilicite. În general, din orice infracțiune generatoare de un profit ilicit (bunuri/venituri), făptuitorul tocmai urmărește să obțină și să dețină acest profit.

Prin incriminarea îmbogățirii ilicite, în redacția actuală a normelor, legiuitorul pedepsește dublu aceeași faptă, sancționând epuizarea infracțiunii primare, aducătoare de profit, consumarea acesteia fiind sancționată și potrivit altor articole (cum ar fi coruperea pasivă).

Normele art. 330² din Codul penal, în actuala lor redacție, incriminează o infracțiune secundară, care nu poate fi imputată distinct, în lipsa unei infracțiuni primare. Astfel, în cazul în care se impune angajarea răspunderii atât pentru una, cât și pentru alta, făptuitorul riscă o dublă sancționare pentru aceeași faptă, ceea ce este incompatibil cu unul din principiile de bază ale procesului penal – *non bis in idem* – neadmiterea dublei sancționări pentru aceeași faptă, reflectată în Codul de procedură penală [7].

O altă problemă rezidă în noțiunea de „bunuri” din art. 330² din Codul penal. În conformitate cu art. 132¹ din Codul penal, prin bunuri, în sensul art. 106, 106¹, 243 și 279, se înțeleg mijloace financiare, orice categorie de valori (active) corporale sau incorporale, mobile sau imobile, tangibile sau intangibile, precum și acte sau alte instrumente juridice sub orice formă, inclusiv în format electronic ori digital, care atestă un titlu ori un drept, inclusiv orice cotă (interes) cu privire la aceste valori (active). Din câte observăm, noțiunea este aplicabilă, în exclusivitate, art. 106, 106¹, 243 și 279 din Codul penal.

De asemenea, este controversată sintagma „în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite”, care nu este clarificată în Codul penal. Sunt eronate eventualele referințe la definiția „*diferență substanțială*” din art. 2 din Legea nr. 133/2016, ce prevede „...”,

diferență care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie dintre averea subiectului declarării deținută la începutul perioadei în care acesta a devenit subiect al declarării, cumulată cu veniturile obținute în această perioadă, inclusiv veniturile membrilor de familie sau al concubinului/concubinei, pe de o parte, și averea deținută la începutul verificării, inclusiv cheltuielile realizate în această perioadă, pe de altă parte”. Or, cercul eventualilor subiecți ai infracțiunii de îmbogățire ilicită este mai extins decât subiecții declarării averii și intereselor personale determinați de art. 3 din Legea nr. 133/2016.

Sunt controversate și eventualele consecințe ale angajării răspunderii pentru îmbogățire ilicită. Potrivit art. 106¹ din Codul penal, în cazul în care persoana este condamnată pentru comiterea infracțiunilor prevăzute, inclusiv la articolul 330² din Codul penal, și dacă fapta a fost comisă din interes material [8].

Confiscarea extinsă se dispune dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

– valoarea bunurilor dobândite de persoana condamnată timp de 5 ani înainte și după săvârșirea infracțiunii, până la data adoptării sentinței, depășește substanțial veniturile dobândite licit de aceasta;

– instanța de judecată constată, în baza probelor prezentate în dosar, că bunurile respective provin din activități infracționale de natura celor prevăzute, între aceste regăsindu-se cele incriminate prin art. 330² din Codul penal.

Pe lângă faptul că normele se confruntă cu probleme similare celor invocate în legătură cu art. 330² din Codul penal, confiscarea extinsă dublează confiscarea averii nejustificate în folosul statului, procedură prevăzută de articolele 34 alin. (5), ce prevede „Autoritatea aplică orice măsuri de asigurare necesare și se adresează în instanța de judecată de la sediul Autorității în vederea încasării în folosul statului a valorii averii nejustificate sau a confiscării acesteia. Acțiunea respectivă se depune la Judecătoria Chișinău în termen de un an din momentul în care actul de constatare rămâne definitiv” și art. 42 din Legea nr. 132/2016, precum și articolele 278¹-278² din Codul de procedură civilă, care cuprind capitolul XXII¹ și descriu procedura de confiscare a averii nejustificate în folosul statului.

Așa cum se menționează în prevederile citate, inspectorul de integritate poate emite un act prin care constată încălcarea regimului juridic al declarării averii și intereselor personale și se adresează în instanța de judecată în vederea încasării în folosul statului a valorii averii nejustificate sau a confiscării acesteia. Aceasta înseamnă că dacă inspectorul de integritate constată o diferență substanțială între averea dobândită în timpul exercitării mandatelor, a funcției publice sau de demnitate publică și veniturile obținute și cheltuielile realizate în aceeași perioadă, acesta poate demara procedura de recuperare a averii nejustificate. Această procedură poate fi realizată prin intermediul instanței de judecată, care poate decide încasarea valorii averii nejustificate în folosul statului sau confiscarea acesteia.

În atare condiții, unui subiect al infracțiunii, în cazul în care acesta este și subiect al declarării averii și intereselor, ar trebui să se aplice ambele instrumente, ceea ce nu este posibil, din motivul că un bun nu poate fi confiscat decât o singură dată.

Astfel, revizuirea normelor privind îmbogățirea ilicită ar trebui să se efectueze în coroborare cu revizuirea normelor privind constatarea/confiscarea averii nejustificate, care suscită critici, în special, din perspectiva art. 46 alin. (4) din Constituție.

Unul din principiile de bază ale Constituției, și anume principiul prezumției nevinovăției, susține că sarcina probei îi revine acuzării, iar situațiile îndoielnice sunt interpretate în favoarea celui acuzat (in dubio pro reo) [10].

Concluzii. În lumina analizei prezentate, se poate concluziona că există o serie de probleme legate de reglementarea juridică a infracțiunii de îmbogățire ilicită în Republica Moldova. În primul rând, statisticile nu demonstrează eficiența urmăririi penale pe aceste cazuri, ceea ce ridică semne de întrebare cu privire la eficacitatea și utilitatea unei astfel de incriminări.

În al doilea rând, normele actuale sunt considerate controversate și problematice atât de către doctrinari, cât și de către practicieni, iar incriminarea îmbogățirii ilicite poate duce la o dublă sancționare a făptuitorului pentru aceeași faptă.

În aceste condiții, se impune o revizuire fundamentală a tuturor normelor aferente, care ar trebui să fie efectuată în coroborare cu revizuirea normelor privind constatarea și confiscarea averii nejustificate. În procesul de amendare a cadrului normativ aferent, este important să se respecte toate standardele de legiferare, iar consultarea părților interesate, în special a autorităților publice responsabile de aplicare, trebuie să fie autentică.

În concluzie, este necesară o abordare integrată și responsabilă în vederea îmbunătățirii reglementărilor juridice privind îmbogățirea ilicită în Republica Moldova, pentru asigurarea eficienței și eficacității acestui instrument de luptă împotriva corupției și promovării integrității în sfera publică.

Referințe

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 47-48.
2. United Nations Convention against Corruption, Mérida and New York, 09 December 2003.
3. <https://ani.md/sites/default/files/Conventia%20ONU.pdf>.
4. Codul penal al Republicii Moldova nr.985 din 18.04.2002.
5. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Publicată: 12.08.1994 în Monitorul Oficial nr. 1, data intrării în vigoare: 27.08.1994.
6. <http://new.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=533>.
7. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=11028&lang=ro.
8. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122/2003, art. 22.
9. Din lucrările Mesei rotunde „Cauzele de nefuncționare a normei de incriminare prevăzute la art. 330² CP RM (Îmbogățirea ilicită)”, organizată la 28 aprilie 2022 de Departamentul Drept penal, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, <https://juridicemoldova.md/11133/masa-rotunda-cauzele-de-nefunctionare-anormei-de-incriminare-prevazute-la-art-330-2-cp-rm-imbogatirea-ilicita-in-cadrul-departamentul-drept-penal-alfacultatii-de-drept-a-usm.html>.
10. Ostavciuc Dinu, Prezumția de nevinovăție – cadrul național și standardele internaționale, *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: Științe Juridice*, nr.15/2022/ISSN 1857-0976.